

לעילוי
נשמת

הר"ד
יוסף וולף ז"ל
ברוך חנדל הי"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללוחדי "הדף היומי"

זכרון עולם
האשה
החשוכה
רודת צדקה וחסד
מרת
ורדה שניצר
ע"ה
כ"ר סאיר ז"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

י"ד ט"י ביהמ"ד למניחי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה ומוטי זיסר

בס"ד, כ' תשרי תשס"ט

מסכת קידושין י"א-י"ז

גליון מס' 491

- ◆ קניין "תנאים" בצלחת עשויה משוקולד
- ◆ נוסחאות הלשון הראויים למחילת ממון
- ◆ מחילה בעל פה
- ◆ פיצויים לעובד שפוטרו
- ◆ סמכות בית הדין לאכף תשלום פיצויים

השבוע בגליון

- ◆ שביתת עובדים בראי ההלכה
- ◆ תשלום על ימי מחלה

- ◆ גמ"ח הכלים של הערבי הירושלמי
- ◆ מי יורש נכרי שמת?
- ◆ דינה של חבית ענקית שאי אפשר לטבול אותה
- ◆ מכירת חמץ, לא כלי חמץ
- ◆ הלוואה שלמה וחצי ערבות

דף יג/א קונין בכלי ואע"פ שאין בו שוה פרוטה

קניין "תנאים" בצלחת עשויה משוקולד

אחת הדרכים לרכישת חפצים היא קניין "חליפין", המתבצע באופן הבא: הקונה נותן למוכר כלי כלשהו, ועל ידי כך הוא רוכש את הסחורה מן המוכר. הגמרא (בבא מציעא מז/א) מבארת, כי מקור קניין חליפין הוא במגילת רות (ד/ז) בה נאמר: "וְזֹאת לְפָנַי בְּיִשְׂרָאֵל... לְקַיֵּם כָּל דְּבָר, שְׁלַף אִישׁ אִישׁ נֶעְלָו וְנָתַן לְרַעְהוּ". בשונה מקניין "כסף" הפועל על ידי שהקונה נותן למוכר תמורה כספית עבור החפץ, קניין "חליפין" אינו תשלום או מקדמה עבור החפץ הנרכש, אלא העברת הכלי מן הקונה למוכר, היא היוצרת גמירות דעת והסכמה של שני הצדדים לביצוע העסקה.

לפיכך מבואר בסוגייתנו, כי אפשר לבצע קניין "חליפין" גם בכלי שאינו שווה פרוטה, מאחר שהכלי לא נועד לשמש כתמורה לחפץ הנרכש, אלא לבטא את הסכמת הצדדים להעביר בעלות על הסחורה, ולמטרה זו די בכלי שימושי גם אם אינו שווה פרוטה. עם זאת, מבואר בגמרא (בבא מציעא שם) כי אפשר לעשות קניין חליפין בכלי בלבד, אך העברת פירות, עצים ואבנים מיד ליד, אינה מסמלת הסכמה בין הצדדים, כיון שחשיבותם בעיני בני אדם פחותה מחשיבותו של כלי.

בהזדמנויות רבות אנו נוהגים להשתמש בקניין "חליפין", כגון, בשמחת אירוסין בשעת עריכת ה"תנאים", כאשר הצדדים מתחייבים זה לזה בקניין על ידי הרמת מטפחת, כי יקיימו את התחייבויותיהם. מאחר שיש להקפיד לערוך את הקניין בכלי הראוי לכך, כאמור, כותבים בנוסח שטר ה"תנאים": "וקנינא במנא דכשר למיקניא ביה", כלומר: עשינו את קניין החליפין בכלי שראוי לכך.

קניין "תנאים" בצלחת שוקולד: בעל "משפט שלום" (ח"מ סימן קצ"ה סעיף ב') נשאל כיצד יש להתייחס לכלים העשויים מסוכר או משוקולד שנוהגים לעשותם לכבוד פורים. מחד גיסא, חומר הגלם הוא דבר מאכל שאינו ראוי לקניין "חליפין". מאידך גיסא, ניתן לומר, כי מאחר שדבר המאכל מעוצב ככלי, אין חשיבותו פחותה מזו של כלי רגיל שניתן לעשות בו קניין חליפין. בעל "משפט שלום" הכריע, (על פי "שיטה מקובצת" בבא מציעא שם), כי כלי העשוי מחומר שאינו עמיד במים חמים אינו נחשב ככלי, וממילא אין הוא ראוי לקניין "חליפין".

דבר העורך

דירת קבע

זהו סיפורו של דירת ארעי שאין קבועה הימנה!

פעמים רבות היה רבי אברהם אחי הגר"א עושה את דרכו מן העיר קיידן אל וילנא. רבות מנסיעותיו היו מיועדות אל אחיו הגאון מוילנא, עמו היה ממתיק סוד ולומד רבות מדרכיו ומתורתו, אחדים מהם הוא מביא בספרו "מעלות התורה".

כאשר רבי אברהם נשאל מדוע אינו מעתיק את מקום מגוריו לוילנא העיר, היה משיב בקצרה: "הרבנית".

ואם תאמרו, מה ראתה הרבנית בקיידן יותר משראתה בוילנא, הסכימה ושמענו.

היה זה ערב חג הסוכות.

החג משמש ובא, נותרו ימים בודדים עד התקדשו, ואתרוגים מהודרים כמעט אין בנמצא. רבי אברהם חיפש ובדק, בירר ושאל, אך העלה חרס בידו. באקראי נודע לרבנית כי סוחר מסויים אוצר באמתחתו אתרוג מיוחד שבאתרוגים, שאפילו בשנים כתיקונן אין רואים כמותו. לא חלפו דקות אחדות והרבנית כבר היתה ממשמשת את האתרוג ובודקת את כל שקערוריותיו ובלטותיו. מראהו הנדיר לא הותיר מקום לספקות. כעבור זמן מה כבר היה גם רבי אברהם במקום, רכון על האתרוג ומפסטר תשבחות והילולים על פרי ההדר שעשה דרכו דווקא לקיידן.

המחיר היה בהתאם. הדר שבהדר.

אי אפשר היה להתווכח. לא היה על מה. איש אינו מתווכח על מחירו של יהלום נדיר. כזה היה האתרוג. לא היה בידיהם לשלם אפילו את מחיר פיסטמו, ובלא דיבורים היה ברור כי עליהם להפרד מן האתרוג. הרבנית עצרה את צעדיה וסבה לאחור. היא כבר ראתה בעיני רוחה את חדות בעלה הצדיק מברך בקדושה ובהתעלות על האתרוג המהודר ומקיים בו

◀

לעילוי נשמת

מרת **פראדיל טויבא וועקסלער** ע"ה
ב"ר משה הכהן ענגלאנדער ז"ל ליום השלושים לפטירתה
נלב"ע כ"ד באלול תשס"ח
תנצב"ה
הונצחה ע"י משפחתה שיחיו

לעילוי נשמת

מרת **אסתר גולדה כהנא** ע"ה
ב"ר אלתר יעקב וגיטל ויזל ז"ל
נלב"ע י"ח בתשרי תשנ"ט
תנצב"ה
הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

לעילוי נשמת

הר"ר **ישעיהו יצחק בורנשטיין** ז"ל ב"ר חיים אליעזר ז"ל
נלב"ע י"ט בתשרי תשס"ו **תנצב"ה**
הונצח ע"י בני המשפחה שיחיו

נר ה'
נשמת אדם

דף טז/א לימא ליה באפי תרי זיל

נוסחאות הלשון הראויים למחילת ממון

בהסכמי פשרה רבים, הכל מייחלים לרגע שבו מצהירים הצדדים כי מעתה ואילך אין להם ולא יהיו להם כל תביעות זה כלפי זה. מטרת ההצהרה היא למנוע את התחדשות הסכסוך ולסיימו באופן סופי. אלא שלעיתים לאחר זמן מה, אחד הצדדים מעוניין לחדש את תביעתו. אחת השאלות המתעוררות במקרים מסוג זה היא, האם גם כאשר ההצהרה נאמרה בעל פה, יש לה תוקף הלכתי המונע את חידוש התביעה.

מחילה בעל פה: סוגייתנו הדנה באלה דרכים אפשר לשחרר עבד עברי אומרת, כי אם עבד עברי היה חייב לאדונו עבודת שש שנים כהתחייבות ממון רגילה, אזי די בכך שהאדון יאמר לעבדו העברי בפני שני עדים: **"לך ממני"**, ובזאת הרי הוא מצהיר כי הוא **מוחל** על שיעבודו של העבד כלפיו ובכך העבד משוחרר. מכך מוכיח הר"ן, כי גם מחילה בפה [שלא נכתבה] נחשבת כמחילה גמורה, שאין לערער אחריה.

ה' ירחם שלא אתבע אותך: למרות שמחילה על-פה נחשבת גם היא כמחילה גמורה, לא כל משפט וותרני שאדם מוציא מפיו נחשב כמחילה. לדוגמה, ניתן לציין מקרה של סוחר שאמר לחבירו: **"אם תקבל את דעתי מוטב, ואם לאו, ה' ירחם, כי לא אתבע אותך לדין תורה"**, והכריע ה"אלישיך" (ש"ת סימן פ), כי רשאי הוא לתבוע את רעהו לדין מאחר שמדבריו לא השתמעו לשון מחילה.

מחילה מתוך כעס: גם כאשר אדם מוחל בפה מלא, נחלקו הפוסקים לגבי מחילה שנאמרה תוך כדי מריבה וכעס, האם מאחר שלא נאמרה מתוך שיקול דעת ראוי, אין להתייחס לכך כאל מחילה גמורה (עיין רמ"א חו"מ סימן של"ג סעיף ח').

אין צורך למחול על החוב עצמו: מלבד המבואר בסוגייתנו כי מחילה על-פה נחשבת כמחילה, כמו כן הוכיח המהרי"ט (אה"ע חלק ב' סימן כ'), כי אין המחול צריך למחול על החוב עצמו, אלא די שיאמר **"אין לי עליך כל תביעה"**, מאחר שמבואר בסוגייתנו, כי גם אם האדון אומר לעבדו העברי **"לך ממני"** העבד משוחרר, למרות שהאדון לא ציין מפורשות כי הוא מוחל על שיעבודו, הרי לנו, כי גם לשון מעין זו נחשבת למחילה.

מצוות ארבעת המינים. היא? אשת רבי אברהם אחי הגר"א, תניח לחומר לחצוץ בינה ובין הרוח? הס מלהזכיר!
הם פרשו הצידה, ולו היינו מאזינים לשיחתם החרישית היינו שומעים:
- **הוא** באמת גדול מידי, אפשר יותר קטן. אתה מוכן?
- **בוודאי**, בשמחה!"

הם לא התכוונו לאתרוג. הם דיברו על הבית. הבית שלהם. גדול מידי. הם יכולים להסתפק בבית קטן יותר! כדי לקנות מצווה גדולה! כך החליטו וכך עשו. **עד** כאן סיפור האתרוג והבית, הראוי ללימוד ולעיין בפני עצמו.

עתה, סיפור חייהם.
בכל יום היתה הרבנית הולכת לבית הכנסת לתפילה. מידי עברה ליד הבית הגדול שמכרו, היה ליבה מתרחב בשמחת המצווה, על שזכתה למצווה הגדולה ורגשות קודש אפפיה.
כך שנה אחר שנה, יום אחר יום. האתרוג כמש זה עידן ועידינים, אך ריחה הטוב של המצווה נותר. הסיפוק הגדול מהתמסרות לדבר מצווה, מלווה את האדם כל ימי חייו.

לאחר ששמעו את ששמעו, לא היו מפצירים ברבי אברהם להעתיק את מגוריו לילנא. הימצא להם שם בית אשר כזה, שלידו יוכלו לעבור כל יום?

המעוניין ליכות את הרבים
בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת
שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל.
מוזמן לפנות למערכת הדף היומי,
ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה.
תכתובנו: ת.ד. 3446 בני ברק. פקס: 03-570-67-93
mendelson@meorot.co.il

בברכת התורה, העורך

מענה לשון

קידושין דף יז/ב הקישה הכתוב לנרצע **"מוקדם שהוא מאוחר בענין"**
בסוגייתנו מבארים חז"ל את פרשת עבד עברי שבחמש דברים (פרק טו), תוך שימוש באחת מל"ב מדות התורה של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: **"מוקדם שהוא מאוחר בענין"** (מדה ל"א, כמו באברייתא דל"ב מדות; ניתן למוצאה לאחר מסכת ברכות בדפוס וילנא). כלל פרשני זה נקרא בשמות נוספים: **"מקרא מסורס"** (כגון במכילתא דרבי ישמעאל, על הכתוב בשמות טז/ט), **"מקרא הפוך"** (כגון בפירוש רש"י לפסוק זה), או **"אין מוקדם ומאוחר בתורה"** (כגון בפירוש ר"א אבן עזרא לפסוק זה). לפי כלל זה, ניתן לבאר את הכתוב בתורה שלא על פי הסדר שבה כתובים הדברים.

אם היינו נוסדים להבין את פרשת העבד לפי פשוטה, כסדר הכתובים, היינו מסיקים (בטעות) שהכתוב בסוף פסוק יז **"וַיֹּאֲפֵר לְאַמְתָּךְ תַּעֲשֶׂה כֵּן"** חוזר אל מצות רציעת העבד המוזכרת מייד לפני כן! אך, כפי שנמסר הרמב"ם (הלכות עבדים פ"ג הלכה ג): **"מפי השמועה למדו, שאין האשה נרצעת, וכן יראה מענין הכתוב, שהרי אומר ברצע: 'אֶהְיֶה אֵת אֲדֹנָי אֵת אִשְׁתִּי וְאֵת בְּנֵי' (שמות כא/ה); ומהו שנאמר וַיֹּאֲפֵר לְאַמְתָּךְ תַּעֲשֶׂה כֵּן - להעניק, שכשם שמצות עשה להעניק עבד עברי, כך מעניק אמה העבריה" (אמנם, חז"ל נימקו באופן אחר כיצד לומדים שאין האשה נרצעת, ואכמ"ל).**

כיוצא בדבר דרשו חז"ל להלן (קידושין דף עח/ב) את הכתוב בשמואל (א' ג/ג) **"וַיִּגְדַּלְהֶם סָרְסַם יִכְבֶּה וְשׂוּמְאֵל יִכְבֶּה וְהֵלֵךְ אֵין יֵשִׁיבָה (וכל שכן שכיבה) בעזרה (וכל שכן בהיכל) אלא למלכי בית דוד בלבד! אלא, נר אלהים טרם יכבה - בהיכל ה' - ושמואל שוכב - במקומו". ר"ד"ק (שם) מבאר שלכך כיוונו גם בעלי הטעמים (שפסקו בעזרת אתנחתא במלה "שוכב", על מנת להפרידו מן המשך "בהיכל ה'"), וכן תרגם יונתן בן עוזיאל.**

דף טז/ב ואלו מעניקים להם

פיצויים לעובד שפוטר מעבודתו

בסוגייתנו מבוארת המצווה (דברים טו/יז) המוטלת על אדונו של עבד עברי, להעניק לו צאן ופירות ביד רחבה בעת שחרורו. מצווה זו נאמרה לגבי עבד עברי בלבד, לא לגבי פועל או עובד העושים מלאכה. אמנם, כתבו הפוסקים (ש"ת "מנחת יצחק" חלק ו' סימן קס"ז, ש"ת "ציץ אליעזר" חלק ז' סימן מ"ח פרק י'), כי אם מנהג המקום לפצות את העובדים עם פרישתם ממקום העבודה, מחוייב מעסיקים לנהוג כן, כפי שנפסק להלכה ("שולחן ערוך" הלכות פועלים סימן של"א), כי על השוכר פועל, לנהוג בו כמנהג אותו מקום.

בדרום אפריקה אין פיצויים: ברוב מדינות העולם מקובל לפצות את העובד עם פיטוריו. ישנן מדינות יוצאות מן הכלל, כגון בלגיה, בה המעביד חייב להעסיק את העובד במשך שנה מיום הודעת הפיטורין, ולאחר מכן יוצא העובד אביון וחסר כל. בדרום אפריקה, על העובד לארוז את חפציו ולעזוב מיידית את מקום העבודה עם קבלת הודעת הפיטורין, ללא קבלת פיצוי כלשהו.

יש לרחם על העובד: גם במקרים אלה התייחסו הפוסקים וקבעו, כי אף על פי שחוקי המדינה אינם מחייבים את המעביד לשלם פיצויים לעובד המפוטר, מכל מקום, במצוות העניקה לעבד עברי לימדה אותנו התורה, כי יש לרחם על הפועל ולהתחסד עמו מעבר למגיע לו על פי הסכמי השכר, וכדברי ה"חינוך" (מצווה תפ"ב) שכתב, כי שורש מצוות העניקה לעבד עברי הוא: **"למען נקנה בנפשנו מידות מעולות, יקרות וחמודות... שנרחם על מי שעבד אותנו"**, וגם מן הראוי "שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט, שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם".

פיצויים של שנה עבור שבועיים: הפוסקים מוסיפים, כי אף על פי שהמעביד חייב לפצות עובד שפוטר, אולם אין הוא חייב להיענות לתביעות שאינן הוגנות. לפיכך, פסק הגר"מ שטרנבוך שליט"א ("תשובות והנהגות" חלק ג' סימן תע"ב על פי דברי הש"ח ח"ו"מ סימן ע"ב ס"ק ל"ה) למעביד שקיבל עובדת לשנת עבודה ופיטרה לאחר שבועיים, כי אין הוא חייב לפצות אותה כדרישתה בסכום השווה למשכורת עבור שנת עבודה, מאחר שאין זה מתקבל על הדעת שסכום הפיצויים יעלה על השכר הכולל עבור תקופת העבודה של העובד.

סמכותו של בית הדין לאכוף תשלום פיצויים: מאחר שתשלום הפיצויים במקומות בהם אין החוק או המנהג מחייב לעשות כן, הוא לפני משורת הדין, נחלקו הפוסקים, (עיין רמ"א חו"מ סימן י"ב סעיף ב'), האם בסמכותו של בית הדין לאכוף על המעביד מתן פיצויים לפני משורת הדין. רוב הפוסקים ("פתחי תשובה" שם ס"ק ו') הכריעו, כי אם המעביד הוא תלמיד חכם או אדם עשיר, יש לכופו בדברים ולאיים עליו כי אם לא יפצה את העובד, הרי הוא "עבריין".

דף ז/א חלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים

שביתת עובדים בראי ההלכה

עבד עברי נמכר לשש שנים, שבסיומן הוא יוצא לחופשי. בסוגייתנו מבואר, כי אם העבד חלה מחצית משנות עבדותו, אין הוא צריך להשלים את שנות מחלתו, אלא הוא יוצא לחירות בתום שש השנים.

תשלום על ימי מחלה: נחלקו ראשונים, אם יש להשוות בין מלמדי תינוקות לעבד עברי. לדעת המרדכי (פרק השוכר את האומנין סימן שמ"ו), כפי שעבד עברי אינו מפסיד ממון בשל ימי מחלתו, כך גם מלמד תינוקות שנשכר לתקופה קצובה, רשאי לדרוש את שכרו גם עבור ימי מחלה בהם נמנע ממלאכתו. אולם, לדעת בעלי התוספות בסוגייתנו (ד"ה "חלה"), אין בעל הבית חייב לשלם למלמד עבור ימי מחלתו, שכן, הגדרתם של עבד עברי ושל עובד בשכר שונה מהותית. העבד העברי קיבל מבעליו ממון עבור **הסכמתו לשעבד את עצמו** לשש שנים, ושכרו אינו על המלאכות עצמן אותן הוא עושה אלא על שיעבודו. לכן אין לשלול ממנו שכר כנגד ימי מחלתו, שהרי גם באותם ימי מחלה הוא היה משועבד לאדונו. לעומת זאת, מלמד תינוקות מקבל את שכרו עבור **המלאכה עצמה**, ועל כן אין הוא רשאי לדרוש שכר על עבודה אותה לא ביצע.

שביתת עובדים: בימינו משמש נשק השביתה ככלי לגיטימי לשיפור תנאי העבודה, כגון: להעלאת משכורת, לקבלת תוספות סוציאליות וכדומה. האם ההלכה מתירה לשובות ממלאכה כדי לכפות על המעביד להעלות את משכורת העובדים?

הגאון רבי אליעזר יהודה ולנדנברג זצ"ל (ש"ת "ציץ אליעזר" חלק ב' סימן כ"ג) דן בנושא בארוכה וכתב, כי כאשר המאבק נועד להשוות את תנאי שכרם של העובדים האלו המקובלים בשוק, או כדי לחייב את המעביד לקיים התחייבויות קודמות שאין הוא עומד בהם - מותר הדבר.

העלאת משכורת לרמי"ם בישיבה: שונה לחלוטין הוא דינם של מלמדי תורת השם, כפי שיבואר להלן. כידוע, אסור ללמד תורה שבעל פה בשכר (נדרים ז/א). אולם, נפסק להלכה (טושו"ע יו"ד סימן רמ"ו סעיף ה'), כי מותר למלמד תורה ליטול שכר כדי פרנסת ביתו, או לחילופין, לדרוש "שכר בטלה", דהיינו: סכום אותו יכול היה להשתכר אילו היה עוסק בעבודה אחרת. על כן, כתב בעל "אגרות משה" (ש"ת, חו"מ חלק ב' סימן נ"ט), בהתייחסו לוויכוח שפרץ בין רמי"ם למנהל ישיבה על אודות שכרם, כי עליהם לשקול היטב, אם משכורתם אינה מספקת לפרנסתם, או לחילופין, אם יכולים היו להשתכר בעבודה אחרת כסכום אותו הם מבקשים ליטול מהנהלת המוסד, שאם לא כן, אין בסיס לדרישתם.

דף ז/ב הנרצע והנמכר לעובד כוכבים

גמ"ח הכלים של הערבי הירושלמי

גמ"ח כלים גדול בבעלותו של קשיש ערבי מן העיר העתיקה שברושלים נקלע לשאלה הלכתית סבוכה שהתעוררה עם העדרותו הפתאומית של הקשיש. ההכרעה להתיר את המשך פעילותו העניפה של הגמ"ח נשאבה מסוגייתנו. תחילה נעסוק בדברי סוגייתנו, לאחר מכן נבאר דין קצר בהלכות טבילת כלים, ונשוב לעניין הגמ"ח.

מי יורש נכרי שמת? גמרתנו מביאה את דעת רבא, כי בנו של נכרי יורש אותו מדין תורה. המאירי מבאר, כי גם שאר קרובי הנכרי יורשים אותו, ולא רק בנו. אולם, בדעת הרמב"ם (הלכות נחלות פרק ו' הלכה ט') נחלקו הפוסקים. לדעת ה"מקנה" (בסוגייתנו, וכן ה"חתם סופר" חלק ב' יו"ד סימן קכ"ז), גם הרמב"ם סובר כדברי המאירי, כי כל קרובי הנכרי, הקרובים והרחוקים, יורשים אותו. לעומת זאת, "מנחת חינוך" (מצווה ת' אות ב') סובר, כי בנו של הנכרי בלבד הוא היורש.

מדוע מינה אברהם אבינו את אליעזר כיוורשו? הגאון רבי אלחנן ווסרמן הי"ד, ("קובץ שיעורים" בבא בתרא אות שני"ח) הביא ראיה מעניינת לדעתו של ה"מנחת חינוך", כי בנו של הנכרי בלבד הוא היורש, מדברי אברהם אבינו אשר אמר בטרם לידת יצחק "והנה בן ביתי יורש אותי". אף על פי שהיו לאברהם אחים וקרובים, מאחר שלא היו לו בנים, לא היה מי שירשנו, ולכן אמר אברהם שודאי אליעזר יזכה בנכסיו מן ההפקר שהרי הוא מנהל את ביתו והוא הראשון שיזכה בהם.

כלל מקרה שבו אנו מוצאים שהתורה כתבה באי סדר, כביכול, יש להעמיק ולהתבונן מהו ההסבר לסדר המשונה. אמנם, ברובד הפשט ניתן להסתפק בהסבר שאפשר להביע רעיון גם בצורה הפוכה (מעין "דברה תורה כלשון בני אדם"), אך פעמים שהתבוננות בשינוי מהסדר הרגיל יכולה להובילנו להבנה עמוקה יותר של התורה.

המהרי"ט, רבי יוסף בן ר' משה (המב"ט) מטראני, משתמש בכלל פרשני זה לא רק בלשון המקרא, אלא גם בלשון בני אדם (ש"ת מהרי"ט ח"ב, או"ח סימן א). ברם, כנגדו יצא רבי אברהם בן מרדכי הלוי מחבר ש"ת גינת ורדים (או"ח כלל ד סימן ז) ואלו דבריו:

"וכמה דברים הללו דחוקים מן הסברא, **דלשון מקרא לחוד ולשון הדין לחוד**, ואין דרכן של בני אדם לאשתעווי כה"ג [=כי האי גוונא! ותו אלו הפסוק עשה כן בשביל איזה צורך ואיזה שם שיוצא מן הכתובים על סדר זה, למה זה ככה יעשה בלשון הדין מבלי הכרח! ותו דבשלמא בקרא ליכא למיטעי אפי' שאיחר המוקדם ועשאו מאוחר, דהיכי תיסק אדעתין ששמואל ישכב בהיכל ה', ועל כן סמך על המבין שידרוש המאוחר לקודם, דאמרו 'בהיכל ה' מוסב אינר אלקים'".

לאור האמור, צע"ג מדוע התורה כתבה את מצות רציעה (בפס' טז-יז) באמצע: בין מצות הענקה לעבד (בפס' יד) לבין הענקה לאמה (בסוף פס' יז). כמובן, שעל פי הנ"ל ניתן להניח כי לפחות בדרך הרמז או הסוד: "הפסוק עשה כן בשביל איזה צורך ואיזה שם שיוצא מן הכתובים על סדר זה".

פנינים

דף טו/א כי משנה שכר שכיר עבדך

עניין של חשבון

סוגייתנו מצטטת פעמים רבות את הפסוק (דברים טו/יח) "הענק תעניק לו... כי משנה שכר שכיר עבדך". בפסוק זה מנמקת התורה כי מן הראוי שהאדון יעניק לעבדו מענקים ביד רחבה, אחר שעבדו במשך שש שנים.

לכאורה נשאלת השאלה, הרי העבד גם קיבל תמורה על שנות עבדותו. אם פועל מקבל על שנת עבודה סכום מסוים, עבד זה המחוייב לעבוד שש שנים, קיבל פי שש מאותו פועל, ואם כן מדוע יש להעניק לו ביד רחבה כל כך?

רבינו הנצי"ב מוואליזין מבאר זאת ב"העמק דבר" באופן נפלא: שוויו של פועל שחותם חוזה עבודה למספר שנים, עולה עשרת מונים על פועל המשתכר את יומו בלא כל התחייבות למעסיקו לטווח ארוך. שכן, ביד הפועל הקבוע, ניתן להפקיד משימות ארוכות טווח שיש לטרוח על השלמתן במשך מספר שנים. לעומת זאת, בידי פועל יומי, אין ניתן להפקיד משימות מעין אלו, שהרי היום הוא כאן ומחר הוא שם. על כן אמרה התורה לאדון, כי יתחשב גם במעלה זו של העבד העברי שביצע מלאכות שאין ניתן להפקיד אותן בידי פועל רגיל, ומשום כך יש להביא בחשבון גם את מעלתו זו, בעת שמחשבים את מענק פרישתו.

דף יג/א ולא דגים שבים

הדגים - באוקיינוס

ביאר הרמב"ן בפירושו לתורה (בראשית ז/ כג): אף על פי שהיו מי המבול רותחים, עד שהכל נמחו בהם, לא נמחו הדגים, כי רק המים העליונים התחממו ולא אלו שתחתיהם. גם אפשר שנמלטו לאוקיינוס, ושם הרי לא ירד מבול, כנאמר "והיה הגשם על הארץ".

דף יג/א ולא דגים שבים

טעם אכילת דגים בשבת

דרש רבי יוסף חיים מבגדד: מדוע אוכלים דגים בשבת? שכשם שהדגים ניצולו מהמים הרותחים שבמבול, כך אין אש הגיהנום שולטת בשבת! (בן יהוידע, סנהדרין קח/א).

דינה של חבית ענקית שאי אפשר לטבול אותה: כידוע, כלי מתכת וכלי זכוכית שנרכשו מנכרי, טעונים טבילה. עצה מעניינת כתב בעל "שולחן גבוה" (או"ח סימן תנ"א), כי מי שקנה חבית ענקית מנכרי, ומאמצים אדירים כרוכים בטבילתה, יקנה אותה שנית לנכרי, ולאחר מכן ישכור או ישאל אותה ממנו, ובאופן זה הוא יהיה פטור מטבילתה ("שולחן ערוך" יו"ד סימן ק"כ סעיף ח'). כך גם נהג בעל גמ"ח כלים בירושלים, שהקנה את כלי הגמ"ח הגדולים לידיד ערבי בא בימים שהתגורר בעיר העתיקה, והלה שב והשאלם לו, וכך נפטרו הכלים מטבילה.

חלפו עברו שנים, הקשר עם הערבי נותק ובעל הגמ"ח חשש, שמא הערבי שוכב עם אבותיו זה מכבר, ולפיכך הכלים חזרו לרשותו והם טעונים טבילה, ככל כלי שנקנה מנכרי. הרה"ג ר' פנחס זביחי שליט"א אשר נשאל על כך, פסק (שו"ת "עטרת פז" כרך ג' חו"מ סימן י"ג), כי אין חובה לטבול את הכלים, גם אם הערבי נפח את נשמתו, שכן, בניו ובנותיו ירשו את הכלים. ואף אם לא הותיר אחריו צאצאים, הרי לדעת רוב הפוסקים גם שאר קרובי הנכרי יורשים את נכסיו, וממילא הכלים עברו לרשות היורשים הנכרים ובני ירושלים רשאים להמשיך ליהנות מכלים אלו ללא חשש.

מן הראוי לציין, כי בבית מדרשנו הועלתה הערה, כי ההיתר להקנות כלי לנכרי ועל ידי כך להפטר מחובת טבילתו, אינו פשוט כלל ועיקר, כמבואר בט"ז (ק"כ ס"ק י"ח) שניתן להשתמש בהיתר זה, באופן זמני בלבד [כמו כן לדעת האחרונים, "נחלת דוד" בבא מציעא כב/ב, "אור שמח" הלכות גזילה ואבידה פרק י"א, המבארים כי בעלותו של אדם פוקעת מחפץ שאין לו אפשרות להשתמש בו, כדן "זוטו של ים", יש לפקפק אם אכן יורשי הערבי ירשו את הכלים, לאחר שכלל לא ידעו על קיומם].

מכירת חמץ, לא כלי חמץ: מאחר שיש לטבול כלי שנרכש מנכרי, כתב בנו של ה"נודע ביהודה" (שו"ת, "שיבת ציון" סימן י"א), כי במכירת חמץ בערב פסח יש למכור לנכרי את החמץ בלבד ולא את כלי החמץ, כדי שלאחר הפסח לא יצטרכו לטבול את הכלים שנרכשו מן הגוי.

דף יח/א בגניבתו ולא בכפילו

הלוואה שלמה וחצי ערבות

מבואר בסוגייתנו, כי גנב שאין באפשרותו להחזיר את הגניבה או את תמורתה לבעליה, נמכר כעבד עברי והתמורה מועברת לבעל הגניבה. אולם, אם יש בידו לשלם עבור הגניבה, אלא שאין לו די ממון לתשלום ה"כפל" שמשלם כל גנב, אין הוא נמכר לעבד עברי, שנאמר "ונמכר בגניבתו ולא בכפילו".

שאלה מעניינת נידונה בספרי הפוסקים לגבי מלווה, לווה וערב.

ראובן לווה משמעון 1000 דולר, ולוי חתם ערבות על מחצית מסכום ההלוואה. בהגיע עת הפרעון, החזיר הלווה 500 דולר בלבד. עתה, יש לברר אם המלווה רשאי לתבוע מהערב את מחצית ההלוואה שלא נפרעה, או שמא יכול הערב לטעון, כי ערבותו למחצית סכום ההלוואה תמה עם השבת 500 הדולרים על ידי הלווה.

בעל "עמק משפט" (חלק ב' סימן כ"ז), דן בנושא וכתב, כי לכאורה ניתן להוכיח מסוגייתנו שהערב פטור מתשלום. בגמרתנו מבואר, שגנב אינו נמכר לעבד אם יש בידו לשלם את קרן הגניבה. והנה, מדוע לא נשים בפי הנגנב טענה חכמה שתשלח את הגנב לשש שנות עבדות וכך יזכה הנגנב גם בסכום הכפל? הנגנב יכול לטעון שהסכום ששילם לו הגנב היה עבור הכפל, ואילו עבור הקרן הוא עדיין לא קיבל מאומה, ואז אין מניעה למכור את הגנב לעבד? הרי לנו, שאדם שמקבל ממון עבור חוב, אינו רשאי לקבוע עבור איזה חלק מן החוב הוא קיבל את הממון. לפיכך, גם המלווה, אינו יכול לטעון כי טרם נפרעה מחצית מן ההלוואה שבגינה התקבלה הערבות.

אולם, ככל שסברה זו יפה ומריבה, כך גם יפה החילוק בין שני המקרים, שכן, מבואר ב"מנחת חינוך" (מצוה מ"ב אות ב'), כי מהותו של תשלום ה"כפל", היא **תוספת תשלום** לאחר החזרת הקרן. לפיכך, לעולם אין הנגנב יכול לטעון שהוא קיבל את התוספת לפני הקרן, ושוב אין הוכחה מסוגייתנו לבעיית הערב...

בעל "עמק משפט" מספר, כי התחבט בשאלה זו זמן רב, עד שהתגלגלה לידי תשובתו של בעל שו"ת "יד רמ"ה" העוסק בשאלה זו (חו"מ סימן י"ז) שהכריע, כי המלווה אינו רשאי לתבוע ממון מהערב, שכן, מאחר שהחוב כולו יחידה אחת הוא, אין באפשרותו ליצור חלוקה מלאכותית ולקבוע כי חצי מסויים בלבד נפרע. לפיכך, תוקף הערבות פג ברגע שמחצית החוב שולם.

דף יג/ב שעבודא דאורייתא

שעבודא לאורייתא
סיפר הגאון מטשבין זצ"ל: אחד מבעלי הבתים בקוטנא הציג את חתנו לפני הגאון מקוטנא כיועד את כל סדר נזיקין. שאלו הגאון: יודע אתה מהו שעבודא דאורייתא? נכון האברך למשמע השאלה הפשוטה. הסביר לו הגאון: - על הפסוק "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בראשית יב/ב) מתרגם אונקלוס: "ית נפשתי די שעבידו לאורייתא". אם יודע הנך מדרגה זו של 'שעבודא לאורייתא' הבה ונדבר בדברי תורה; אין די רק בידיעת הגמרא...

דף יד/ב עבד עברי

'עברי' ו'אדון'

כתב רבי אליהו הכהן מאיזמיר זצ"ל: בוא וראה מעלת השפלות. דוקא זה שנמכר לעבד, מכנה אותו התורה בכינוי 'עברי', שהוא תוארו של אברהם אבינו. חז"ל אף קראוהו 'אדון' - 'כקונה אדון לעצמו' (להלן כ"א/א)... ("שבט מוסר, יז/ל).

דף יד/ב מוכר עצמו

מידה כנגד מידה

להלן (כ"א) נאמר, שבעוון אי קיום מצוות שביעית מגיע אדם למכור את עצמו לעבד. טעמה של שמיטה הוא כדי שידע שלהי הארץ ומלוואה. על ידי אי קיום מצוותיה הרי הוא מראה שלדעתו הכל שלו. לפיכך הוא נעש עד שהוא מגיע למצב שמוכר הוא את הכל, כולל את עצמו, והרי הוא נוכח שאף הוא גופו אינו שלו... ("חשק שלמה").

לעילוי נשמת
מרת **חנה קסטנר** ע"ה
ב"ר נחום ז"ל נלב"ע הושענה רבה כ"א בתשרי תשל"ד
תנצב"ה
הונצחה ע"י בנה ידידנו
הר"ר **אברהם יוסף קסטנר** שיחיה י-ם

לעילוי נשמת
הר"ר **דוד לייב פוקס** ז"ל
ב"ר אברהם ז"ל נלב"ע כ"ב בתשרי תשנ"ו
תנצב"ה
הונצח ע"י ידידנו ר' **משה ויחיה גרין** שיחיו - רעננה

לעילוי נשמת
מרת **זהבה גולדה** ע"ה
ב"ר מיכאל ז"ל נלב"ע כ"א בתשרי תש"ס
תנצב"ה
הונצחה ע"י בנה ידידנו הר"ר **מיכאל בלייכר** ומשפ' שיחיו - חיפה

מאורות הדף היומי

משרד ראשי: רח' וווגמן 1 (פינת חתם סופר 5)
Main Office: Wagman street 1
ת.ד. 471 בני-ברק P. O. B. 471 Bnei-Brak ISRAEL
טל: 03-5775333 tel: +972-3-5775333
פקס: 03-7601020 Fax: +972-3-7601020
אימייל: E-mail: meorot@meorot.co.il

לתרומות והנצחות טל: 03-5775307
מוקד ההזמנות 151-500-700